

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2015

Συζήτηση μαθητών
Λυκείου με τον ποιητή
Νάνο Βαλαωρίτη

Συντονισμός: **Στάθης Κουτσούνης**

Νάνος Βαλαωρίτης *ένας αειθαλής κοσμοπολίτης ποιητής*

Συζήτηση μαθητών Λυκείου με τον ποιητή **Νάνο Βαλαωρίτη**

Συντονισμός: ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ

Στάθης Κουτσούνης: Κύριε Βαλαωρίτη, καιρόμαστε πολύ που είμαστε μαζί σας! Να σας πω πώς ξεκίνησε αυτή η ιστορία. Επειδή γνωρίζω ότι είστε απόφοιτος του Σχολείου στο οποίο εγώ εργάζομαι εδώ και πολλά χρόνια και στο οποίο φοιτούν τα παιδιά που είναι μαζί μας σήμερα εδώ, εννοώ τη Σχολή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου όπως λέγεται πλέον, σκέφτηκα φέτος να εργαστώ με τους μαθητές μου προσεγγίζοντας την ποίησή σας. Γι' αυτό, με ορισμένα παιδιά που το επέλεξαν, κι όχι μόνο με τα πέντε που είναι εδώ—αλλά δε γινόταν να έρθουν όλα— διαβάσαμε ποιήματά σας, συζητήσαμε για τη γραφή σας, αναζητήσαμε κλειδιά της ποίησης και της ποιητικής σας, ανατρέξαμε σε πληροφορίες για τη ζωή και το έργο σας. Απ' όλη αυτή την επικοινωνία με τα δημιουργήματά σας προέκυψαν κάποιες ερωτήσεις, τις οποίες οι μαθητές μου κι εγώ θέλουμε να σας υποβάλουμε. Ήταν ένα τρίμηνο πάρα πολύ ευχάριστο, διότι τα παιδιά ήρθαν σε επαφή με έναν ιδιαίτερο τρόπο γραφής, με μια ποίηση διαφορετική σε σχέση μ' αυτή που διδάσκονται στο επίσημο πρόγραμμα. Γι' αυτό και θέλουν απαντήσεις από εσάς, ώστε να ολοκληρωθεί μέσα τους η εντύπωση και η αντίληψη που έχει δημιουργηθεί για το έργο και την προσωπικότητά σας.

Νάνος Βαλαωρίτης: Είμαι πολύ συγκινημένος, διότι το συνδυάζω με την παιδική και την εφηβική μου ηλικία.

Στάθης Κουτσούνης: Η πρώτη ερώτηση ακριβώς εκεί αναφέρεται...

Βέρα Κατσιβέλη: Κύριε Βαλαωρίτη, ευχαριστούμε πολύ που μας δεχτήκατε. Αρχικά, λοιπόν, θα θέλαμε να συζητήσουμε μαζί σας για το κοινό στοιχείο που συνδέει όλους εμάς εδώ και στο οποίο έκανε λόγο ο κύριος Κουτσούνης. Αναφέρομαι στο γεγονός ότι είστε απόφοιτος του Σχολείου από το οποίο θα αποφοιτήσουμε κι εμείς φέτος. Πώς νιώθετε που αντικρίζετε μαθητές του ίδιου Σχολείου μετά από τόσα χρόνια;

Νάνος Βαλαωρίτης: Το είπα ήδη, είμαι ιδιαίτερα συγκινημένος, λόγω των αναμνήσεων που έχω. Από δέκα χρονών πήγα στο Σχολείο, νομίζω ότι μέχρι τα έντεκα με συνόδευε η μητέρα μου, γιατί ήμουν μικρός. Ήταν στην Ιπποκράτους κι εμείς μέναμε στην Πλατεία Κολωνακίου. Αλλά μετά, όταν ήμουν πια δώδεκα ετών, πήγα με τα πόδια κάθε μέρα μόνος μου, απ' την Ακαδημία. Εκεί συναντούσα τους συμμαθητές μου και τις συμμαθήτριάς μου: ναι, υπήρχαν και μερικά κορίτσια, τέσσερα νομίζω, τα περισσότερα ήταν αγόρια. Οι αναμνήσεις απ' αυτή τη διαδρομή είναι εξαιρετικά

ιδιαιτέρως, διότι εκείνη την εποχή, γύρω στο '30, η Αθήνα ήταν συνεχώς σε μια κατάσταση αναρχίας, υπήρχε αναστάτωση κάθε στιγμή. Έβγαινε το ίδιο θωρακισμένο αυτοκίνητο σε κάθε πραξικόπημα και ήταν ένα είδος Μεξικό η Αθήνα τότε. Γινότουσαν και διαδηλώσεις και θυμάμαι μια φορά αντιμετώπιση ένα πλήθος πυκνό στην οδό Ακαδημίας και περίμενα να περάσει. Τεράστια διαδήλωση, δε θυμάμαι τώρα ποια ήταν η αιτία, αλλά αυτό γινότανε όλο το διάστημα μέχρις ότου ήρθε ο Μεταξάς και εκεί κλειδωθήκαμε· και από κει και πέρα ήμασταν υποτακτικοί.

Στάθης Κουτσούνης: Το αντιλαμβάνομαστε, αφού ο Μεταξάς επέβαλε δικτατορία.

Μαριλένα Κωτούλα: Πώς ήταν η σχέση σας με τον Ι.Μ. Παναγιωτόπουλο; Αποτελούσε έναν από τους παράγοντες που σας οδήγησε να αγαπήσετε τη λογοτεχνία; Και αν ναι, πώς επηρέασε ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, ο οποίος απ' όσο γνωρίζουμε ήταν δάσκαλός σας, το συγγραφικό σας ξεκίνημα;

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι, έπαιξε σημαντικό ρόλο ο Ι.Μ., διότι πρώτα-πρώτα αναγνώρισε τη γραφή μου. Αυτό αμέσως με ανέβασε στις εκτιμήσεις των συμμαθητών μου, οι οποίοι ήτανε κι αυτοί αρκετά έξυπνοι και εξελιγμένοι. Τον είχαμε καθηγητή Νέων Ελληνικών, κι είχε διαλέξει μια μικρή ομάδα, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο Διαμαντόπουλος, ο Φιλίνης, ο Ράλλης, ο Μελάς, και κανόνισε ένα ραντεβού με τον Παλαμά.

Στάθης Κουτσούνης: Κάτι ανάλογο, δηλαδή, με αυτό που κάναμε εμείς σήμερα μαζί σας.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι. Βέβαια ο Παλαμάς ήταν πολύ πιο νέος από μένα, αλλά έμοιαζε πολύ πιο γέρος. Αυτό είναι η αλλαγή των καιρών. Ο Παλαμάς ήταν έτσι με τα φρύδια του, συνοφρωμένος στο γραφείο του, και μόνο όταν άκουσε το όνομά μου κάπως ξύπνησε λίγο και με κοίταξε.

Στάθης Κουτσούνης: Προφανώς σας συνδύασε με τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, τον προπάππο σας, έτσι;

Νάνος Βαλαωρίτης: Ε, βέβαια, ναι. Κατά τα άλλα, μας καλούσε στο σπίτι του ο Ι.Μ. και μας έκανε μαθήματα για τον συμβολισμό στην ποίηση, τον διεθνή συμβολισμό, κυρίως τον γαλλικό και τον βελγικό. Κι έτσι μας εισήγαγε σε ένα είδος ποίησης κάπως διαφορετικής απ' αυτή που διδασκόταν στο σχολείο τότε.

Στάθης Κουτσούνης: Φαντάζομαι τότε στο επίσημο πρόγραμμα διδασκόνταν παραδοσιακοί μόνο ποιητές...

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι, παραδοσιακοί ποιητές του 19ου αιώνα. Και μία από τις πρώτες μου εργασίες στο Σχολείο ήτανε ένα δοκίμιο για τον Σολωμό. Το οποίο υπάρχει ακόμα στο περιοδικό του Σχολείου, αυτό μπορείτε να το δείτε.

Στάθης Κουτσούνης: Το έχουμε δει, στη Ζωή του Σχολείου.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ήταν η πρώτη μου απόπειρα να κάνω μια κριτική αποτίμηση για ένα θέμα που αφορούσε τον Σολωμό.

Κλειώ Κακαμπάκου: Ωραία. Ερευνώντας το βιογραφικό σας, μάθαμε ότι φύγατε από την Ελλάδα και ζήσατε στο εξωτερικό για πολλά χρόνια. Τι σας ώθησε να φύγετε; Ήταν δική σας η επιλογή ή υπήρχαν κάποιοι άλλοι παράγοντες ή άνθρωποι που σας οδήγησαν σ' αυτή την απόφαση;

Νάνος Βαλαωρίτης: Πολλοί λόγοι. Την πρώτη φορά ήταν το '44, όταν τελείωνε η Κατοχή και τα πράγματα ήτανε πολύ ανάστατα, ήδη ετοιμαζόταν ο Εμφύλιος. Ήτανε πριν απ' τα Δεκεμβριανά, καλοκαίρι, και ένας θεός μου, ο Φίλιππος Δραγούμης, είχε πάει στο Κάιρο με την Κυβέρνηση. Η μητέρα μου ήθελε να με προφυλάξει και μου λέει, γιατί δεν πηγαίνεις κι εσύ; Οπότε έκανα αυτό το τόλμημα, το οποίο ήταν πάρα πολύ περιπετειώδες, δεν ήταν καθόλου εύκολο. Πρώτα-πρώτα πήγαμε σ' ένα χωριό στην Αττική με ένα φορτηγό. Είμαστε καμιά εικοσαριά, όλοι μες στο φορτηγό και όρθιοι. Και περάσαμε κάτι

γερμανικά φυλάκια, αν και οι Γερμανοί δε μας κάνανε κανέναν έλεγχο, και ευτυχώς, διότι ανάμεσά μας υπήρχαν και κάποιοι Έλληνες αξιωματικοί. Μετά μας παρέλαβε ένας οδηγός και μας πήγε σε μια σπηλιά στο Λαύριο και περάσαμε τη νύχτα μέσα στη σπηλιά, σ' ένα παλιό ορυχείο. Και το πρωί κατεβήκαμε από μια πολύ απόκρημνη πλευρά σε ένα μικρό λιμανάκι κι εκεί περίμενε ένα καϊκι. Μπήκαμε στο καϊκι και τελευταία στιγμή πηδήξαμε μέσα και πέντε χωρικοί από την περιοχή. Οπότε ήμασταν καμιά εικοσιπενταριά.

Λοιπόν, μες στο καϊκι, πρώτα-πρώτα μας έκωσαν σ' αμπάρι. Είκοσι πέντε άνθρωποι σ' ένα μικρό καϊκι στο αμπάρι ήτανε κάτι το απίστευτο, όλοι σαν σαρδέλες, ο ένας πάνω στον άλλον. Εγώ δε είχα την ατυχία να έγω

απάνω μου τη γυναίκα ενός από τους αξιωματικούς, η οποία ήτανε και πολύ χοντρή. Λοιπόν, όταν φτάσαμε έξω από την Αττική και πλησιάζαμε τα νησιά, εκεί μας άφησε και βγήκαμε και αναπνεύσαμε. Και φτάσαμε ανάμεσα στην Άνδρο και στην Τήνο, που ήταν ένας δίαυλος εκεί. Αλλά έπιασε ένα φοβερό μελέμι, οπότε το καϊκι δεν μπορούσε να συνεχίσει και πήγαμε πίσω στην Τήνο, σε ένα λιμανάκι, όπου είναι ένα χωριό που λέγεται Πύργος. Από κει είναι ο Χαλεπάς, είναι ένα ωραίο χωριουδάκι. Και εκεί μείναμε μία βδομάδα αποκλεισμένοι από την κακοκαιρία. Αλλά περάσαμε πολύ ωραία, διότι ήταν πολύ ωραία η φύση, μπορούσαμε να κάνουμε και μπάνιο, αν και λίγο βροχώδες το μέρος. Τα δε χωριάτοπουλα μάζεγαν παραμύθια το βράδυ.

Να μη σας τα πολυλογώ, για καμιά βδομάδα κοιμόμουν μαζί με κάτι άλλους αξιωματικούς σε μια ταράτσα στο λιμάνι απάνω, όπου υπήρχε και ένα τελωνείο. Και ξυπνάω ένα πρωί, με ξυπνάει ο ήλιος, και τι να δω; Το καϊκι μας να φεύγει. Οπότε, ξυπνάω τους αξιωματικούς, τους λέω, κοιτάτε, αυτός μας εγκαταλείπει. Ήτανε ύποπτος ο καπετάνιος, μάλλον μαυραγορίτης ήταν, έναν ναύτη είχε μόνο, ο οποίος κοιμόταν.

Στάθης Κουτσούνης: Είχατε πληρώσει γι' αυτό, έτσι;

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι, ναι. Κατεβαίνουμε μάνι-μάνι στο λιμάνι. Ευτυχώς υπήρχε ένα ανάρτικο καϊκι και του λέμε, αυτός μας την έφερε, μας εγκαταλείπει. Λέει, μην ανησυχείτε, θα τον φέρω πίσω σε δέκα λεπτά. Βγάζει ένα πολυβόλο και τον κυνηγάει και πραγματικά τον φέρνει πίσω. Οπότε μπήκαμε με τα περισσότερα μέσα στο καϊκι και ξεκινήσαμε, ήτανε πια γαλήνη. Πέφτει η νύχτα και ο ναύτης κοιμότανε. Εγώ που ήξερα αρκετά από ναυτικά, γιατί είχα ανατραφεί σε νησιά, πήρα το τιμόνι, αλλά πολύ αργά, είχαμε χάσει τον προσανατολισμό, είχαμε πάει πολύ κάτω· ενώ έπρεπε να είχαμε πάει επάνω προς τη Σμύρνη, πηγαίναμε κάτω, μας είχανε πάρει τα ρεύματα. Το πρωί βρεθήκαμε ανάμεσα σε δύο άγνωστες στεριές. Κάτι ψαράδες ήρθαν, ρωτάμε, πού είμαστε. Αυτή είναι η Ικαριά, είσατε πίσω απ' την Ικαριά, και η άλλη είναι η Σάμος. Αράξτε εδώ, μας λένε, σε μια μικρή ακτή με χαλίκια και άμμο, βγάλτε το καϊκι έξω και στις πέντε η ώρα ξεκινήστε και πηγαίνετε βόρεια, συνέχεια βόρεια. Αυτό κάναμε. Κάπως ομηρικά όλα αυτά. Φτάσαμε στις πέντε η ώρα το πρωί σε μια άλλη στεριά, πάλι δεν ξέραμε πού ήμαστε. Όταν είδε στεριά αυτός, μας έβγαλε έξω μάνι-μάνι και έφυγε. Οπότε δεν ξέραμε πού ήμαστε· είδαμε τουλάχιστον καλλιερημένο έδαφος, δεν ήμασταν σε ερημονήσι. Ανάμεσά μας υπήρχε και ένας πρώην βουλευτής της Θράκης που ήξερε τούρκικα. Και είδαμε κάποιον να 'ρχεται. Οπότε αυτός τον καλημερίζει τούρκικα, εκείνος απαντάει ελληνικά. Τι κάνετε, λέει, πώς είστε, καλά; Ήταν Τούρκος, ο οποίος ήξερε ελληνικά, διότι όλοι οι Τούρκοι μιλούσαν ελληνικά εκεί στην Ιωνία. Μας πήγε στο κτήμα του και έφερε τη χωροφυλακή, η οποία και αυτή ήταν πολύ φιλική. Μετά μας πήγαν στη Σμύρνη. Πεντάωρο ταξίδι, πεντάωρη πορεία. Στη Σμύρνη μάζεγα μέσα σε ένα μικρό στρατόπεδο για μια νύχτα και το πρωί μας έβγαλε ο Έλληνας πρόξενος· και έμεινα μία βδομάδα στη Σμύρνη, όπου είχα συγγενείς. Και εκεί πέρασα πολύ ωραία.

Ιφιγένεια Χουλιάρα: Να μείνουμε λίγο ακόμη στο θέμα. Τι εμπειρίες έχετε αποκομίσει από τα ταξίδια σας; Φύγατε από την Ελλάδα με προορισμό την Αγγλία, έπειτα πήγατε στη Γαλλία και τέλος στην Αμερική. Ήρθατε σε επαφή με πολλές κουλτούρες. Ποιο ταξίδι, ποια κουλτούρα επηρέασε περισσότερο τον ψυχισμό σας και ενδοχομώνας την οπτική σας για τα πράγματα και την ποίηση; Με ποια κουλτούρα ταυτιστήκατε περισσότερο ή σε ποια προσαρμωστήκατε ευκολότερα;

Νάνος Βαλαωρίτης: Η οικογένειά μου ήτανε γαλλόφιλη και αγγλόφιλη. Η γιαγιά μου απ' τη μητέρα μου ήταν και εν μέρει Αγγλοϊρλανδέζα, οπότε με ενδιέφερε πολύ η Αγγλία. Όταν έφτασα στο Κάιρο, έφευγε η Κυβέρνηση και γύρναγε στην Ελλάδα. Ήταν εκεί ο Σεφέρης, ο οποίος ήταν τότε πρέσβης και σύμβουλος της Κυβέρνησης, και μου λέει, θες να 'ρθεις μαζί μας στην Ελλάδα ή να σε στείλω στην Αγγλία, να γίνεις ενδιάμεσος ανάμεσα σε μας και τους Άγγλους ποιητές. Τότε συνεργαζόμουν με τα *Νέα Γράμματα*. Ήμουν 23 ετών αλλά είχα ήδη δημοσιευτεί από τα 18. Και ήτανε φίλοι μου όλοι οι ποιητές, ο Ελύτης, ο Σεφέρης κ.λπ. Και εγώ λέω, Αγγλία. Ήθελα πάντα να πάω στην Αγγλία. Τι ήταν να το πω αυτό; Άλλη περιπέτεια εκεί. Στην Αγγλία πέφτανε πύραυλοι, ήτανε οι τελευταίοι γερμανικοί πύραυλοι. Στον ένα ενάμιση χρόνο περίπου ώσπου να γίνει η ειρήνη, βομβαρδιζόταν το Λονδίνο συνέχεια και ζούσαμε με αυτό. Είχαμε συνηθίσει όμως, παρότι υπήρχαν εκρήξεις παντού. Είχα έναν φίλο, ο οποίος ήτανε πολύ αριστερός, γιαντρός, με αυτόν μοιραζόμουν και το δωμάτιο, και αυτός πάντα ήθελε οι Ρώσοι να φτάσουνε πρώτοι για να καταλάβουν τη Γερμανία. Εγώ του λέω, *μα τρελάθηκες, Εδώ πέρα βομβαρδιζόμαστε. Ποιοι Ρώσοι; Πιο κοντά είναι οι Αμερικάνοι, οι Άγγλοι, όλοι οι σύμμαχοι να μας γλυτώσουν. Οι Ρώσοι είναι ακόμα μακριά*. Και έμεινα στην Αγγλία 9 χρόνια. Εκεί πράγματι γνώρισα όλους τους Άγγλους ποιητές, ξεκινώντας απ' τον Έλιοτ, και άρχισα να μεταφράζω Έλληνες ποιητές και να παρουσιάζω τη νέα ελληνική ποίηση. Οι Άγγλοι δεν είχαν ιδέα. Νόμιζαν ότι είμαστε όλοι ψαράδες και χωριάτες και ότι δεν υπήρχε τίποτα άλλο εδώ.

Στάθης Κουτσούνης: Ενώ στην ποίηση πηγαίναμε πολύ καλά. Η γενιά του '30 είχε ήδη κάνει πολύ σοβαρές καταθέσεις και παράλληλα εμφανιζόταν και οι ποιητές της γενιάς σας.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ε, βέβαια. Δεν ξέρανε οι Άγγλοι. Εκτός από λίγους πανεπιστημιακούς, το μεγάλο κοινό δεν ήξερε τίποτα. Και αυτά τα δύο περιοδικά με τα οποία συνεργάστηκα, *New writing* και *Horizon*, ήτανε περιοδικά τα οποία κυκλοφορούσανε σε όλο το Λονδίνο, πολύ γνωστά περιοδικά. Και το '48 βγήκε η πρώτη μετάφραση του Σεφέρη σε βιβλίο, αν και είχα κάνει ήδη μεταφράσεις του Ελύτη ή του Σεφέρη σε περιοδικά. Και βγήκε ένα βιβλίο του Σεφέρη με μεταφράσεις που είχε κάνει ο Ντόναλντ με τον Κατσίμπαλη και εγώ με έναν ποιητή Άγγλο, τον Ντόναλντ Σπένσερ, δηλαδή είχαμε συνεργαστεί με δύο Άγγλους ποιητές. Και επίσης με μια εισαγωγή από τον Γουόρνερ, ο οποίος ήταν ένας συγγραφέας σημαντικός την εποχή αυτή. Αυτό το βιβλίο πήρε 14 κριτικές. Ανακάλυψαν οι Άγγλοι ότι υπήρχε σύγχρονη ποίηση στην Ελλάδα.

Στάθης Κουτσούνης: Άρα, ήσασταν πρεσβευτής των ελληνικών γραμμάτων στην Αγγλία.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι. Σύγχρονη ποίηση για πρώτη φορά παρουσιάστηκε εκεί. Και υπήρχανε άρθρα τόσο ενθουσιώδη που λέγανε ότι είναι καλύτερη η ποίηση του Σεφέρη απ' των Άγγλων, απ' τους δικούς τους. Δηλαδή μέχρι αυτού του σημείου φτάσαμε. Ήμαστε βέβαια πολύ δημοφιλείς τότε, γιατί είχαμε κάνει θόρυβο με την αντίσταση στην Αλβανία. Οπότε και μένα με υποδέχτηκαν με ανοιχτές αγκάλες. Ήμουν ο πρώτος νέος ποιητής, ο οποίος ξαφνικά εμφανίζεται απ' το πουθενά και δεν μπορούσαν να το πιστέψουν. Δεν υπήρχε κανένας άλλος. Δεν είχαν έρθει άνθρωποι απ' την Ευρώπη ακόμα. Ήτανε όλα εμπόλεμα.

Στάθης Κουτσούνης: Άρα σας πήγαινε περισσότερο η αγγλική κουλτούρα, έτσι;

Νάνος Βαλαωρίτης: Με ενδιέφερε βέβαια η αγγλική κουλτούρα, διότι από μικρός διάβαζα αγγλικά και τα αγγλικά μου ήταν ήδη πολύ καλά. Και είχα μεγαλώσει με δασκάλες Εγγλέζες και αργότερα με μια Ελβετίδα, οπότε είχα μάθει και γαλλικά. Εύκολα, γιατί ήμουν μικρός και τα έπαιρνα, χωρίς δάκρυα, όπως λένε. Μετά όμως τα 9 χρόνια στην Αγγλία, ήθελα να πάω στη Γαλλία, διότι εμείς εδώ είχαμε μια τάση υπερρεαλιστική και μοντερνιστική και στη Γαλλία υπήρχανε τα πρότυπα αυτά. Και αφού γύρισα για ένα χρόνο στην Ελλάδα, δεν ξαναπήγα στην Αγγλία, αλλά πήγα στο Παρίσι. Και εκεί πέρασα πολλά χρόνια, γνώρισα τους μεγάλους ποιητές, δηλαδή την ομάδα του Μπρετόν, πολλούς καλλιτέχνες, και ήμουν πολύ πιο άνετα στη Γαλλία απ' ό,τι στην Αγγλία. Γιατί οι Άγγλοι είναι πολύ νησιώτες. Σε υποδέχονται μεν, αλλά μετά σε απωθούν. Πρώτος ποιητής τον οποίο γνώρισα, πολύ σημαντικός και μου φέρθηκε πολύ καλά, ήταν ο Έλιοτ, ο οποίος όμως ήταν Αμερικάνος. Οι Άγγλοι ποιητές επίσης μου φερόντουσαν καλά, αλλά ήταν πολύ στρυφνοί και περιέργοι, δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν μαζί τους.

Στάθης Κουτσούνης: Με τον Έλιοτ είχατε επικοινωνία;

Νάνος Βαλαωρίτης: Με τον Έλιοτ ναι, αμέσως. Με τον Έλιοτ είχα και ωραίο ανέκδοτο, αν θέλετε να το ακούσετε. Με κάλεσε για γεύμα ένας Άγγλος ποιητής. Και του είχα πει, *θέλω να συναντήσω τον Έλιοτ*, διότι ήθελα να του δώσω τη μετάφραση του Σεφέρη. Οπότε έγινε αυτό το γεύμα, με κάθισε δίπλα στον Έλιοτ, και άρχισε η κουβέντα. Λίγο δύσκολη κουβέντα. Ήτανε ο οικοδεσπότης μας, η γυναίκα του, ο Έλιοτ κι εγώ. Για να γυρίσει τη συζήτηση γύρω από θέματα λογοτεχνικά, ο οικοδεσπότης είπε στον Έλιοτ ότι ετοιμάζει μία ανθολογία γύρω από τον άξονα των ρομαντικών. Τότε ο Έλιοτ, που ήταν εναντίον των ρομαντικών, κούνησε το κεφάλι του και λέει, *δεν είναι καλή ιδέα*. Οπότε κοκκίνισε αυτός και άλλαξε την κουβέντα και λέει, *δε νομίζεις Τομ ότι η μύτη του Νάνου μοιάζει λίγο με τη δική σου*; Ο Έλιοτ με κοίταξε έτσι στα γρήγορα και απαντά, *ίσως, perhaps*. Και μετά μου λέει το εξής: *είσαι ο δεύτερος Έλληνας που γνωρίζω*. Κι εγώ ρωτώ, *ποιος είναι ο πρώτος*; Ο Βασιλεύς των Ελλήνων, απαντά. Εγώ, του λέω, *εγώ είμαι ο πρώτος, διότι ο Βασιλεύς των Ελλήνων δεν έχει ούτε σταγόνα ελληνικό αίμα*. Οπότε όλοι γελάσαμε, έπασε ο πάγος και έγιναν διάφορες κουβέντες, με ρώτησε για τον Σεφέρη, του 'δωσα και το βιβλίο. Έτσι πήγε καλά. Και φύγαμε μαζί για το μετρό, γιατί ήταν δύσκολο να βρεις ταξί. Στο ταξίδι με το μετρό εγώ προσπαθούσα να του πω κάτι για το Βυζάντιο, τη βυζαντινή παράδοση. Εκείνος με άκουγε και μετά, όταν έπρεπε να βγω και χωρίσαμε, με κοπιάζει, ήταν ψηλός, και καθώς με χαιρετάει, μου λέει: *Hellas, we must part, αλίμονο πρέπει να χωριστούμε*. Ήταν τόσο ωραίος αυτός ο χωρισμός που δεν επιχείρησα να τον ξαναδώ. Ενώ έμενε δίπλα μου ένα διάστημα. Αλλά πήγα στο σπίτι του με έναν βοηθό του, που ήταν ένας άνθρωπος των Γραμμάτων, φιλόλογος, ο οποίος έμενε μαζί του, αλλά ήταν παράλυτος σε καρτσάκι. Ήταν ένα είδος Κατσίμπαλη αυτός. Με πήρε έμένα και τον οικοδεσπότη μου, που ήτανε δίπλα, για να μεταφέρουμε μία βιβλιοθήκη του Έλιοτ. Και μετά μάς έδειξε το δωμάτιό του, όπου υπήρχε μία μπόμπα οξυγόνου, γιατί είχε δυσκολία στην αναπνοή, είχε άσθμα. Φαίνεται δε ότι το χειμώνα στην Αγγλία με τις ομίχλες αυτό είναι φοβερό, δεν μπορείς να αναπνεύσεις.

Ήλια Μονογυιού: Να περάσουμε σε άλλο θέμα. Ποια είναι η άποψή σας για την πολιτική; Ποια ήταν η εμπειρία σας από την ενσκόλησή σας με αυτή;

Στάθης Κουτσούνης: Κάποτε ήσασταν και υποψήφιος με τους Οικολόγους, έτσι δεν είναι;

Νάνος Βαλαωρίτης: Αυτό είναι σχεδόν τωρινό. Αλλά εμείς ξεκινήσαμε στο πανεπιστήμιο με την Αντίσταση. Εγώ πήγα με τους κομμουνιστές στην αρχή. Μετά όμως αντιλήφθηκα ότι εδώ πέρα πρόκειται για κάποια παρεξήγηση του σοσιαλισμού. Είχα μυριστεί το σταλινισμό.

Στάθης Κουτσούνης: Ό,τι χειρότερο...

Νάνος Βαλαωρίτης: Ακριβώς. Διότι ερχόντουσαν κάτι περιέργοι, καθοδηγητές υποτίθεται, που ήτανε εργάτες ουσιαστικά, οι οποίοι μας

λέγανε, σκοτώσαμε δύο προδότες, και ήταν αυτοί οι προδότες τροτσκιστές Έλληνες. Τότε κατάλαβα ότι εδώ πέρα τα πράγματα δεν πάνε καλά.

Στάθης Κουτσούνης: Νομίζω τότε δολοφονήθηκε και ο Κίτσος Μαλτέζος, όντας φοιτητής, από μέλη του ΕΛΑΣ Σπουδάζουσας, τον Φεβρουάριο του '44. Ο οποίος Μαλτέζος ήταν κι αυτός μαθητής του Σχολείου.

Νάνος Βαλαωρίτης: Συμμαθητής μου ήταν ο Μαλτέζος. Ήταν τραγικό. Πολύ άσχημο, γιατί ήταν φίλος μου και είχε και ταλέντο. Υπήρχαν τότε δεξιοί κι αριστεροί, γινόταν χαμός δυστυχώς.

Τέλος πάντων, εγώ προσπάθησα να φύγω, αλλά ήξερα ότι είναι επικίνδυνο. Είχα έναν φίλο, τον Μέμο Μακρή, τον γλύπτη, ο οποίος ήταν στην Επιτροπή πόλεως. Και του λέω, βγάλε με απ' το πανεπιστήμιο και βάλε με κάπου ανώδυνο. Και με πήγε στον Ρώτα το εργαστήριο. Έμεινα εκεί ένα διάστημα. Όταν πήγα στην Αγγλία, αηδισμένος από τα πράγματα στην Ελλάδα, την αλληλοσφαγή που γινότανε, δεν ήθελα ν' ακούσω για πολιτική. Έγινε απολιτικός για ένα διάστημα. Υπήρχανε πολλοί αριστεροί τότε που με φωνάζανε και μου λέγανε, έλα. Εγώ δεν ενδιαφερόμουν. Βέβαια παρακολουθούσαμε από το Λονδίνο το δράμα του Δεκέμβρη του '44, με αγωνία. Και μετά τον Εμφύλιο, επίσης με αγωνία, αλλά από μακριά. Ήμουν προστάτης και δε με είχανε καλέσει στο στρατό. Αργότερα, μετά το '49, με καλέσανε και έγινα ανυπότακτος. Και έχασα το διαβατήριό μου μέχρι το '53, που επέστρεψα στην Ελλάδα και έκανα οκτώ μήνες στρατό. Και έτσι είχα και την εμπειρία του στρατού. Μαζί με πολλούς άλλους γνωστούς την εποχή εκείνη, όπως ήταν ο Χατζιδάκις, που ήταν μαζί μου στο στρατό.

Στάθης Κουτσούνης: Ο Μάνος;

Νάνος Βαλαωρίτης: Ο Μάνος, ναι. Ο Μάνος τα κατάφερε καλύτερα. Ο διοικητής του στρατοπέδου ήταν ένας πολύ έτσι άγριος, τον λέγαν ο Τίγρης, και όλοι στεκόντουσαν σούζα, αλλά ο Μάνος τον είχε ημερέψει, τον καλούσε ο Τίγρης στο σπίτι του και του 'παιζε πιάνο.

Λοιπόν, είχα αηδίαση από την πολιτική τότε. Και κατόπιν, στο Παρίσι, οι υπερρεαλιστές με συνεφέρανε λιγάκι ως εξής: μου είπανε ότι δεν πρέπει να εγκαταλείψει κανείς τις αρχές του, έστω και αν είναι ουτοπικές. Αυτή ήταν η συμβουλή που μου είχε δώσει ο Μπενζαμέν Περέ, ένας πολύ ακραίος υπερρεαλιστής και πολύ πολιτικοποιημένος. Είχε πολεμήσει στην Ισπανία. Και μου είπε, *εμείς δεν εγκαταλείπουμε τις αρχές, έστω και αν δεν μπορούν να εφαρμοστούν ή δεν υπάρχουν κόμματα τα οποία μπορεί να μας αντιπροσωπεύουν*. Οπότε κράτησα αυτή τη γραμμή και περίπου δεν την άλλαξα μέχρι που έγινε η δεύτερη αποδημία, το '67 με τη Χούντα. Το '68, ένα χρόνο μετά, μου προσέφεραν δουλειά σε πανεπιστήμιο του Σαν Φρανσίσκο. Και πήρα αυτή την ευκαιρία, τότε ήμουν πια παντρεμένος με την Αμερικανίδα γυναίκα μου, και πήγαμε στην Καλιφόρνια. Και έμεινα 25 χρόνια διδάσκοντας, 30 χρόνια σύνολο. Και γύρισα το 2004, όταν είχα πάρει πια σύνταξη. Η Αμερική δεν είναι ευχάριστη άμα δεν έχεις δουλειά και δεν έχεις ένα κοινό γύρω σου άμεσα. Βέβαια, η αμερικανική ποίηση και οι Αμερικανοί με υποδέχτηκαν πολύ καλύτερα απ' τους Άγγλους. Αμέσως μου βγάλανε βιβλία –έχω βγάλει 6-7 βιβλία στην Αμερική. Μεγάλη διαφορά. Ήτανε και η Χούντα βέβαια και υπήρχε κάποια πολιτική συμπάθεια γι' αυτούς οι οποίοι ήταν εναντίον.

Κλειώ Κακαμπάκου: Πώς ένας άνθρωπος όπως εσείς, που έχετε ζήσει σχεδόν ολόκληρο τον 20ό αιώνα, βιώνει και αντιμετωπίζει σήμερα την οικονομική κρίση; Μπορείτε την κρίση αυτή να την ταυτίσετε με κάποια παρόμοια κατάσταση που ενδεχομένως ζήσατε κατά τη διάρκεια της ζωής σας;

Νάνος Βαλαωρίτης: Βέβαια, έχω κάποια πείρα δυστυχώς αρνητική από πολλές απόψεις και από άλλες απόψεις θετική. Η θετική πλευρά είναι πάντοτε η καλλιτεχνική, οι σχέσεις με τους ανθρώπους και τους φίλους. Στην πολιτική δεν βρήκα ακόμα, και σ' αυτές τις αντιστασιακές ομάδες, μία ατμόσφαιρα που να μου ορέσει. Ήμουν σε μία μικρή ομάδα που λεγόταν Δημοκρατική Άμυνα ένα διάστημα, αλλά μετά ούτε εκεί. Και όταν γύρισα στην Ελλάδα, τότε πλέον είχε γίνει η μεταπολίτευση. Θα έλεγα ότι η θέση μου είναι μάλλον ενός επαναστατημένου παρά ενός ο οποίος βλέπει την πολιτική ως

σταδιοδρομία ή επάγγελμα ή κάτι τέτοιο. Και πρέπει να πω ότι ήμουν πάρα πολύ διαζευμένος με όλες τις ελληνικές κυβερνήσεις όλα αυτά τα χρόνια. Το 2010, όταν κατάλαβα ότι οι Γερμανοί μας κάνουν επίθεση –διότι τους έζησα στην Κατοχή και ξέρω τα σημάδια– άρχισα να γράφω άρθρα εναντίον των Γερμανών και να προειδοποιώ ότι θα έχουμε πόλεμο με τη Γερμανία. Αυτοί θέλουν να μας εκδικηθούν για το γεγονός ότι είμαστε υπαίτιοι που χάσανε τον πόλεμο στη Ρωσία, το οποίο έχει ομολογήσει ο στρατάρχης Κάιτελ, ο αρχηγός του επιτελείου του Χίτλερ, *γιατί αν δεν ήταν, λέει, η φοβερή, απίθανη αντίσταση των Ελλήνων θα είχαμε κερδίσει τον πόλεμο στη Ρωσία*.

Στάθης Κουτσούνης: Και αν κέρδιζαν τον πόλεμο στη Ρωσία, θα είχαν κερδίσει τα πάντα.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι. Και ίσως και ολόκληρο τον πόλεμο.

Στάθης Κουτσούνης: Αυτό εννοώ.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι. Οπότε τώρα βλέπω ότι επαναλαμβάνεται αυτή η ιστορία. Πάλι βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τη Γερμανία, αυτή τη φορά με εχθρό το ευρώ αντί τα τανκς και τα στούκας.

Στάθης Κουτσούνης: Είναι βεβαίως ένα όπλο και το ευρώ, το χρήμα γενικά.

Νάνος Βαλαωρίτης και Στάθης Κουτσούνης

Νάνος Βαλαωρίτης: Βέβαια, φοβερό όπλο. Λοιπόν, συνδέονται αυτά. Δηλαδή, συνδέονται με την αντιφασιστική μου δράση, η οποία άρχισε από νωρίς, απ' την εποχή του Μεταξά. Διότι εκεί μαζευόμαστε με παιδιά από το Κολλέγιο και διαβάζαμε απαγορευμένα βιβλία, κυρίως μαρξιστικά. Είχαμε μία ομάδα ενημερωτική κάτω από έναν άνθρωπο των γραμμάτων, τον Νίκο Καρβούνη. Και από πολύ νωρίς παρακολουθούσαμε και τον εμφύλιο της Ισπανίας και όλα αυτά. Είχα και ραδιόφωνο, ένα μικρό ραδιοφωνάκι, το '35 και άκουγα τον Χίτλερ να ουρλιάζει, ήτανε φοβερό αυτό, φοβερή εμπειρία. Και τώρα ξανά έχουμε μια κατάσταση η οποία δεν είναι ίδια, αλλά ανάλογη. Οπότε, πάλι βρίσκομαι στην ανάγκη να κάνω ανάλυση του τι είναι οι Γερμανοί. Το τελευταίο μου άρθρο είναι γραμμένο στα αγγλικά. Έχει τίτλο *Germania delenda est*, είναι μία φράση του Κάτωνα.

Στάθης Κουτσούνης: Η Γερμανία πρέπει να καταστραφεί. Κατ' αναλογία με το Carthago delenda est.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι. Βέβαια, δεν εννοώ τον πληθυσμό. Το κράτος το γερμανικό πρέπει να γίνει πάλι κρατίδια, δηλαδή να μην μπορούν να μας επιβάλλονται με τον τρόπο που μας επιβάλλονται. Και τον άθλιο τρόπο με τον οποίο μας φέρονται σαν να 'μαστε παρίες. Έτσι, μου ξανάρθε πάλι το μένος. →

Ήλια Μονογυιού: Γνωρίζουμε ότι έχετε συναστροφή με νέους ανθρώπους, κάνετε πολλές κοινωνικές δραστηριότητες, παρακολουθείτε τα καλλιτεχνικά δρώμενα και έχετε ακόμα και facebook.

Νάνος Βαλαωρίτης: Μπορείτε να δείτε στο facebook το άρθρο μου το τελευταίο, «Germania delenda est».

Ήλια Μονογυιού: Ωραία! Όλα αυτά σας δίνουν δύναμη ζωής ή από τη φύση σας έχετε αγάπη για κοινωνική ζωή και για τους νέους;

Νάνος Βαλαωρίτης: Μα φυσικά μου δίνουν δύναμη ζωής. Χωρίς αυτά δε νομίζω να είχα φτάσει ποτέ στην ηλικία μου. Εάν δεν είχα κάτι να κάνω, να μου κρατάει το ενδιαφέρον για τη ζωή, έτσι; Ανάμεσα σ' αυτά είναι και μία δουλειά που έκανα για τον Όμηρο, που λέγεται «Ο Όμηρος και το αλφάβητο». Είχα σκεφτεί τότε, όταν ήμουνα εξορία στην Καλιφόρνια, να ξανακοιτάξω τον Όμηρο, να τον ξαναδιαβάσω ολόκληρο στ' αρχαία, μήπως βρω και κάτι ενδιαφέρον. Είχα διαβάσει ένα βιβλίο του Ρόμπερτ Γκρέιβς που μιλάει για τα αλφάβητα των Κελτών, που είναι αλφαβητικά, και αναρωτήθηκα γιατί έχουμε τίτλους αλφαβητικούς οι ραψωδίες της Οδύσσειας και της Ιλιάδας; Θέλησα λοιπόν να δω αν υπήρχε κάποια σχέση του τίτλου, δηλαδή του γράμματος, με το περιεχόμενο. Και χρησιμοποίησα τη λεγόμενη ακροφωνική θεματική μέθοδο. Και άρχισα να ανακαλύπτω ότι πράγματι οι ραψωδίες που αρχίζουν με άλφα, είχαν ως κύριο θέμα λέξεις που αρχίζουν από άλφα, αυτές που αρχίζουν από βήτα, θέματα λέξεων που αρχίζουν από βήτα, κ.ο.κ. Π.χ. το Γάμα της Ιλιάδας είναι ο ρόλος της γυναίκας στο έπος. Βέβαια έχουμε τη λέξη γυνή 9 φορές, αλλά εκεί βλέπουμε την Ελένη, βλέπουμε την Αφροδίτη, και βλέπουμε επίσης και τη σχέση των γυναικών, της Ελένης και της μορφοφίας, με τους γέροντες της Τροίας. Οπότε και το γέρον είναι σε αντιπαράθεση. Όταν πάμε στην Οδύσσεια, βλέπουμε κάτι παράλληλο. Το γάμα της Οδύσσειας είναι ο Νέστορας, είναι ο πιο γέρος βασιλιάς και ο Τηλέμαχος τού απευθύνεται συνέχεια και λέει *ω γέρον, ω γέρον*. Και *ω γερήναιε*, το οποίο είναι λίγο μυστηριώδες, δεν ξέρουμε καλά καλά από πού προέρχεται. Και ήγυρα πάρα πολλές αντιστοιχίες στην Οδύσσεια και στην Ιλιάδα, σε όλες τις ραψωδίες υπάρχει σαφώς θεματική σχέση με το αλφάβητο. Και έγραψα δύο βιβλία, το ένα αγγλικά και το άλλο ελληνικά, τα οποία εκδόθηκαν στην Ελληνοαμερικάνικη Ένωση, και κυκλοφορούν αν θέλετε να τα βρείτε. Δεν έχω δυστυχώς να σας δώσω αντίτυπα... Για να δεχτούν αυτή τη θεωρία ίσως θα περάσουν 50, 100 χρόνια—οι ομηριστές είναι η πιο κλειστή ομάδα φιλόλογων που υπάρχει στον κόσμο, παντού, όχι μόνο εδώ. Διότι οι Δυτικοί έχουν καταργήσει το αλφάβητο, δηλαδή δεν αλφαβητούν τις ραψωδίες, τις έχουν αντικαταστήσει με αριθμούς και οι αναφορές γίνονται με αριθμούς. Μόνο στα λεξικά, στα ομηρικά λεξικά δεν μπορούν να καταργήσουν το αλφάβητο. Αλλά σε όλα τα άλλα το έχουν καταργήσει και δεν το χρησιμοποιούν. Οπότε, δεν έχει σημασία γι' αυτούς όπως έχει για μας. Εμείς το χρησιμοποιούμε, δεν είναι έτσι;

Στάθης Κουτσούνης: Βεβαίως.

Νάνος Βαλαωρίτης: Λοιπόν, οι Έλληνες καταλαβαίνουν αμέσως τι θέλω να πω, αλλά για να το κωνέψουμε οι έξω θα περάσει πολύς καιρός. Και είδα ότι μόνο ένας διάσημος κλασικός φιλόλογος, ο Γάλλος Βιντάλ Νακέ, σε μία διάλεξη που έγινε σε ένα συμπόσιο στην Πάτρα, όχι στην Ολυμπία νομίζω ήτανε, ενδιαφέρθηκε για τη σχέση της ακροφωνίας της σημερινής με το δικό μας αλφάβητο. Ήταν ένα συμπόσιο στο οποίο με είχε καλέσει ο Βασιλικός κι εγώ μίλησα γι' αυτό το θέμα. Εκεί ήτανε διάφοροι, και ξένοι και Έλληνες. Ο Βιντάλ Νακέ ήταν, δυστυχώς δε ζει, Εβραίος και μου έβαλε μία ερώτηση στο τέλος και μου είπε, *αν μπορείτε να το αποδείξετε αυτό με στατιστικές αποδείξεις, είναι μια μεγάλη ανακάλυψη*.

Στάθης Κουτσούνης: Όντως.

Νάνος Βαλαωρίτης: Η στατιστική δεν είναι βέβαια ο αριθμός των λέξεων, αλλά ποιες είναι οι λέξεις-κλειδιά. Ας πούμε, στο βήτα βλέπουμε ότι διαφέρουν ακόμα και τα ίδια τα πρόσωπα. Οι άνακτες γίνονται βασιλείς, η αγορά γίνεται βουλή κ.ο.κ. Και ο κατάλογος νηών είναι κατάλογος

βασιλέων. Δηλαδή εκεί βλέπουμε ότι οι διαφορές είναι ρητορικές. Οπότε αυτά, όταν επαναλαμβάνονται αρκετά συχνά, δεν είναι πλέον τυχαία. Και αυτό είναι το οποίο πραγματικά ανακάλυψα, επαναλαμβάνονται πολύ συχνά και στα δύο έπη, οπότε δεν μπορεί να αμφισβάλλει κανείς ότι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν στο μυαλό τους να φτιάξουν κάτι το οποίο να είναι βασικό βιβλίο για τον πολιτισμό τους. Και επειδή ανακαλύψανε βέβαια και τα μαθηματικά, ήτανε μαθηματική αντίληψη των πραγμάτων. Άρα τα έπη δεν είναι μόνο το αυθόρμητο και ο μεγάλος ποιητής, που ασφαλώς είναι, αλλά είναι και αυτός ο καταπληκτικός κώδικας. Λοιπόν, αυτό με κρατάει, αυτό με κράτησε εν ζωή.

Βέρα Κατσιβέλη: Πιστεύετε ότι γεννιέται κανείς ή γίνεται ποιητής;

Νάνος Βαλαωρίτης: Εγώ νομίζω ότι και τα δύο ισχύουν. Γιατί έχουμε παραδείγματα, όπως ο Σέξπιρ, ο οποίος δεν πήγε σε πανεπιστήμιο, ενώ όλοι οι σύγχρονοί του ποιητές σπούδασαν σε πανεπιστήμια. Αυτός έκανε στην Αγγλία το Grammar school, δηλαδή ούτε καν Γυμνάσιο. Αλλά τότε, στην Αναγέννηση, μαθαίνανε και λατινικά στο Grammar school, δηλαδή ήτανε σαν μια μέση εκπαίδευση. Μετά φαντάζομαι ότι καλλιέργησε τον εαυτό του στις βιβλιοθήκες των ευγενών με τους οποίους είχε σχέσεις. Ως ηθοποιός και ως σκηνοθέτης είχε σχέσεις με τους αριστοκράτες, οι οποίοι είχαν τεράστιες βιβλιοθήκες. Και ήτανε τα περισσότερα μεταφρασμένα πλέον στα αγγλικά. Βέβαια είχε δώρο τη γλώσσα και το μυαλό. Σήμερα κάτι ανάλογο έχει συμβεί με τον Ντίλαν Τόμας. Ο Ντίλαν Τόμας ήταν Ουαλέζος, γιος ενός καθηγητή σε Γυμνάσιο. Ο πατέρας του, όταν ήτανε μωρό ακόμα, του απάγγελλε Σέξπιρ. Και αυτό μήπως μέσα στο υποσυνείδητό του και έγινε γλωσσικά ο πιο σεξπικρός ποιητής απ' τους μοντέρνους στην Αγγλία. Τον γνώρισα. Ήταν ένας δύσκολος τύπος, δεν ήταν εύκολο να έχεις διάλογο μαζί του, ήτανε και πολύ εγωκεντρικός. Αλλά είχε και κάποιο πρόβλημα με τους άλλους ποιητές, οι οποίοι ήταν όλοι απόφοιτοι πανεπιστημίων. Αυτός όμως γλωσσικά κατάφερε να είναι πολύ σημαντικός ποιητής, και επίσης οι παρατηρήσεις του γύρω απ' την ποίηση στα σημειωματάρια του, και επίσης η πρόζα του είναι εκπληκτικά. Λοιπόν, εδώ πέρα μπορούμε να πούμε ότι έπαιξε ρόλο ο πατέρας σίγουρα για την ανάπτυξη τη γλωσσική. Βέβαια ήταν κι αυτός καλό χωράφι να καλλιεργηθεί. Λοιπόν, αυτά τα δύο πάνε μαζί νομίζω, δεν μπορείς να τα χωρίσεις.

Στάθης Κουτσούνης: Να σας ρωτήσω κι εγώ κάτι. Η κριτική, το γνωρίζουμε, έχει αποφανθεί ότι έχετε αποδεχθεί τις αρχές του υπερρεαλισμού· νομίζω ότι χρησιμοποιείτε στη γραφή σας έναν ήπιο, μετριοπαθή υπερρεαλισμό, θα έλεγα έναν νεουπερρεαλισμό. Από την άλλη, ξέρω ότι έχετε ενστερνιστεί και τις αρχές των μπίνικς ποιητών και του μοντερνισμού, με τους οποίους μπίνικς είχατε έρθει σε επαφή. Πού αισθάνεστε καλύτερα;

Νάνος Βαλαωρίτης: Κοιτάχτε, αυτό είναι λίγο περίπλοκο, γιατί στην Αμερική έγινε το εξής: πρώτα-πρώτα μετά τον πόλεμο, δεκαετία του '50, εμφανίστηκαν οι μπιτ, μια σχολή η οποία ήτανε κυρίως προφορική. Δηλαδή χρησιμοποιούσαν μια γλώσσα τρεχάμενη και πολύ εξπρεσιονιστική. Οπότε ζωντάνεψαν την παράδοση τη μοντερνιστική του Έλιοτ και του Πάουντ, η οποία είχε στερέψει κάπως, είχε αποστερωθεί, είχε γίνει πολύ...

Στάθης Κουτσούνης: Ακαδημαϊκή, θα έλεγα.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι, είχε κάπως στεγνώσει. Αυτό ήτανε ξαφνικά σαν ένας νέος αέρας, οπότε αισθάνθηκα ότι ήταν σημαντικό να τους πλησιάσω. Κι έτσι γίναμε φίλοι.

Στάθης Κουτσούνης: Είχατε γνωρίσει τον Γκίναμπεργκ;

Νάνος Βαλαωρίτης: Βέβαια, στο Παρίσι. Μου τον έστειλε ο Κάλας. Έτσι, παρουσιάσαμε στο Πάλι τους μπίνικς. Όμως, εκείνη την ίδια εποχή στη Γαλλία γινότανε και το νέο μυθιστόρημα και εξελίχθηκε αυτό σε μας και στη Γαλλία σε ένα είδος που λέγεται κειμενική γραφή, δηλαδή ένα πεζό που δεν έχει το χαρακτήρα του ποιητικού πεζού, του παλιού, του μικρού, αλλά είναι μια ροή της γλώσσας. Και εξελίχθηκε σε ένα κείμενο το οποίο δεν έχει θέμα πλέον, υπάρχει μόνο η γλώσσα. Αυτό λέγεται κειμενική

γραφη. Η κειμενική γραφή επεκράτησε από ένα περιοδικό στη Γαλλία, το *Tel Quel*, όταν ήμουνα εκεί. Με ενδιέφερε αυτό αρκετά. Και κατόπιν, όταν πήγα στην Αμερική, αφού δίδαξα μερικά χρόνια, το '79, '80, ξαφνικά ανακάλυψα ότι υπήρχε μια κίνηση ποιητική, η οποία ήταν εμπνευσμένη από τη γαλλική αυτή σχολή της κειμενικής γραφής και των θεωρητικών της αναλύσεων. Ότι η γλώσσα μάς υπαγορεύει και όχι το υποσυνείδητο. Δηλαδή, ήτανε μια αλλαγή οπτικής, ας πούμε, από πού προέρχεται η ποίηση. Αυτό στην Αμερική λεγότανε language centered poetry κι εγώ το βάφτισα γλωσσοκεντρική ποίηση. Και το παρουσιάσαμε στο περιοδικό *Συντέλεια* με το φίλο μου τον μακαρίτη τον Παγουλάτο, τον οποίο χάσαμε δυστυχώς πολύ νωρίς. Αυτή η γλωσσοκεντρική ποίηση ήτανε, ας πούμε, η συνέχισή του υπερρεαλισμού, αλλά με άλλον τρόπο. Δηλαδή χωρίς την ίδια θεωρία, με τη θεωρία πλέον όχι του Φρόντ αλλά του Λακάν, ο οποίος έδωσε την έμφαση στη γλώσσα. Ο Λακάν είπε ότι το υποσυνείδητο είναι καμωμένο σαν μια γλώσσα, κάτι που το είχε αρχίσει βέβαια και ο Φρόντ, αλλά το εξέλιξε περισσότερο ο Λακάν. Η κίνηση έγινε πολύ αποκλειστική, είχανε πολλά περιοδικά στην περιοχή που δίδασκα, πολλοί απ' τους φοιτητές μου ήτανε γλωσσοκεντρικοί ποιητές και στην αρχή συνδυσάσκαμε και τους παρουσιάσα στη Γαλλία σε ένα περιοδικό που λεγότανε *Τσαρλς*. Αλλά εκεί έγινε ρήξη με τον ηγέτη της κίνησης στο Σαν Φραντσίσκο, στο Μπέρκλεϊ μάλλον, και διακόπηκε η φιλία μας, αλλά βγήκε το περιοδικό στη Γαλλία. Και μετά με κατηγορούσαν οι Γάλλοι ότι δημιούργησα κίνηση καινούργια, αρκετά φανατικό και κλειστό. Ένα διάστημα εγώ συμμετείχα σ' αυτό, διότι είχα αρχίσει ήδη να αμφιβάλω λίγο για την τελευταία φάση του υπερρεαλισμού στην ποίηση, η οποία ήτανε πολύ —μπορεί να πει κανείς— επιτηδευμένη. Είχε μια επιτηδευση, σαν το μπαρόκ στη ζωγραφική, το οποίο όμως μπαρόκ είχε αδυνατίσει στην έκφραση, δηλαδή ήτανε μια μίμηση του εαυτού του με κάποιον τρόπο. Ήξερα ότι υπήρχε ένα αδιέξοδο εδώ, το οποίο φάνηκε πολύ καθαρά όταν πέθανε ο Μπρετόν και βγάλανε οι μαθητές του μια ανθολογία, η οποία δεν είχε τους πιο ενδιαφέροντες ποιητές, τους οποίους είχα γνωρίσει. Τους είχαν αποκλείσει. Ήδη είχα μυριστεί ότι κάτι δεν πήγαινε καλά εδώ και έγραψα δύο κείμενα στα γαλλικά, τα οποία ήτανε κειμενικά, δηλαδή γλωσσοκεντρικά, και τα οποία δημοσιεύτηκαν σε δύο διαφορετικά περιοδικά. Και όταν βρήκα τους Αμερικανούς, λέω, *έχουμε συγγένεια*, αλλά οι Αμερικάνοι είναι πάρα πολύ κομπλεξικοί. Δε θέλουνε να έχει προηγηθεί τίποτα στην Ευρώπη, θέλουνε να τα έχουν εφευρέσει όλα οι ίδιοι. Οπότε έγινε ρήξη πια ψυχολογική με αυτούς. Όχι τόσο στο στιλ όσο στην ψυχολογία. Αλλά από κει αποκόμισα αρκετούς φίλους και φοιτητές μου που γίνανε και φίλοι μου, αλλά και άλλους, οι οποίοι δεν ήταν τόσο φανατικοί όσο αυτός ο αρχηγός τους, ο Μπάρνι Γουότσερ, με τον οποίο είχα έρθει σε ρήξη. Ένα διάστημα η ποίησή μου περνάει από τον γλωσσοκεντρισμό. Είναι οι συλλογές μου: *Στο κάτω κάτω της γραφής*, *Αντιεογράμματα* και *Ήλιος ο δήμιος μιας πράσινης σκέψης*. Αυτά τα τρία βιβλία εκφράζουν τη γλωσσοκεντρική τάση. Έκτοτε είδα ότι αυτοί έγιναν πια κατεστημένο, πήρανε έδρες στα πανεπιστήμια, βγάλανε ένα σωρό ανθολογίες και βγήκε μια νέα γενιά, τα παιδιά τους ή τα παιδιά πιο ηλικιωμένων ποιητών, περίπου της ίδιας τάσης, τα οποία ενέδωσαν πλέον σ' αυτό το στιλ, κάνοντας ποιήματα τα οποία είναι πολύ ελεύθερα, δηλαδή είναι σαν να γράφεται το ποίημα από μόνο του, σαν να υπαγορεύει το ποίημα τον εαυτό του.

Στάθης Κουτσούνης: Ο ποιητής, δηλαδή, είναι απλώς ένας μεσολαβητής, αυτός που γράφει ό,τι του υπαγορεύει το ποίημα.

Νάνος Βαλαωρίτης: Αυτό ακριβώς. Αυτό δεν έχει σχέση με το υποσυνείδητο που λέγαμε. Έχει σχέση με τις διασυνδέσεις που κάνει η γλώ-

σα η ίδια. Λοιπόν, στο τελευταίο μου βιβλίο, το *Πικρό καρναβάλι*, τα ποιήματα είναι τέτοια, σύντομα, πιο ελεύθερα, δεν είναι δηλαδή τόσο δουλεμένα. Είναι λιγάκι σαν ρούχα που στεγνώνουνε πάνω σε ένα σκοινί και τα φυσάει ο άνεμος. Είναι έτσι επίτηδες, για να μπορούν να εισάγουν τον εξωτερικό κόσμο και τα τρέχοντα χωρίς να θεματίζονται πλέον, αλλά να έχουν αναφορές, υπόγειες αναφορές ή και φανερές, από τα τρέχοντα τα οποία απλώς ενσωματώνονται μέσα στο ποίημα, χωρίς να είναι το κύριο θέμα του. Ακολουθεί το δρόμο του κατά περίεργο τρόπο και αντιφατικό.

Να σας πω εδώ ότι τα βιβλία μου τα βγάζω τελευταία στον Ψυχογιό, ο οποίος έχει πολλά λεφτά και βγάζει βιβλία. Όμως δεν έχασε λεφτά, διότι αυτά κατά παράδοξο τρόπο εξαντλήθηκαν. Και μου ζήτησε τώρα και άλλο βιβλίο ποιητικό. Πρωτοφανές! Δε μου το έχει ζητήσει κανένας, πάντα μου κάνουν χάρη.

Στάθης Κουτσούνης: Πέστε μου και κάτι άλλο. Εσείς ανήκετε στην Πρώτη Μεταπολεμική Γενιά. Οι δύο βασικοί άξονες αυτής της γενιάς είναι ο έντονος κοινωνικός προβληματισμός από τη μια και η μεταφυσική υπαρξιακή αγωνία από την άλλη. Εσείς, όπως έχει επισημάνει η κριτική, τουλάχιστον στα πρώτα σας έργα, έχετε μείνει έξω από αυτούς τους δύο άξονες. Εγώ δεν το πιστεύω. Θεωρώ ότι και κοινωνικός προβληματισμός υπάρχει στο έργο σας και μεταφυσική αγωνία.

Νάνος Βαλαωρίτης: Πολύ σωστό.

Στάθης Κουτσούνης: Απλώς, περνάτε αυτά τα στοιχεία με έναν δικό σας τρόπο, εντελώς ιδιαίτερο. Δεν είναι τόσο κραυγαλέος όσο είναι ίσως σε άλλους ποιητές. Εσείς, τι γνώμη έχετε;

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι, νομίζω ότι η υπαρξιακή στάση απέναντι στα πράγματα είναι μια φυσική στάση του ανθρώπου. Αυτό δεν μπορεί να το βγάλει κανείς από τη μοίρα μας. Ώστε, ένα μεγάλο μέρος του τρόπου με τον οποίο βλέπουμε τα πράγματα είναι υπαρξιακό. Ο άλλος είναι ο κοινωνικός, δηλαδή είναι η διαγωγή της ίδιας της κοινωνίας απέναντι στα άτομα που την περιλαμβάνουν. Αυτά τα δύο, φυσικά, συνδέονται μοιραία, διότι η ύπαρξη του ατόμου μέσα στην

κοινωνία εξαρτάται από το δεύτερο μέρος, δηλαδή αν μπορεί να επιβιώσει. Το άλλο βέβαια είναι ότι η ζωή σου εξαρτάται και από την ιατρική σου κατάσταση, την υγεία σου κ.τ.λ., που είναι υπαρξιακό. Αλλά τα δύο αυτά δένονται. Οπότε, βέβαια, χωρίς να το βλέπω ως κύριο θέμα, αυτά υπεισέρχονται, υποβόσκουν μέσα στην ποίησή μου.

Στάθης Κουτσούνης: Ναι, ειδικά στα τελευταία βιβλία σας νομίζω ότι είναι εμφανές.

Μαριαλένα Κωτούλα: Διαβάζοντας αποσπάσματα απ' το βιβλίο σας *Ανάγνωμο ποίημα του Φωτεινού Αηγιάννη*, που εκδόθηκε το 1973, παρατηρήσαμε ότι αποπνέουν οργή και αγανάκτηση. Τι συνέβη εκείνη την περίοδο και σας προκάλεσε τέτοια συναισθήματα; Μήπως συνδέεται με τη δικτατορία; Σε τι κατάσταση βρισκόσασταν όταν γράφατε αυτό το ποίημα;

Νάνος Βαλαωρίτης: Αυτό το ποίημα γράφτηκε στην Αμερική και γράφτηκε σε δύο μέρες.

Στάθης Κουτσούνης: Είναι οργισμένο ποίημα. Γιατί;

Νάνος Βαλαωρίτης: Ναι, πολύ. Να σας πω πώς βγήκε έτσι ξαφνικά, πώς γεννήθηκε; Είχα πάει σ' ένα κοντσέρτο ενός γκρουπ απ' το Λος Άντζελες, heavy metal, που δε γινόταν παρά να κλείσεις τ' αυτιά σου εκεί. Τόσο δυνατή παραφωνία ήταν που δεν άντεχες. Αλλά τα παιδιά αυτά ήταν συμπαθητικά και τους κάλεσα στο σπίτι για ένα μικρό πάρτι. Ήρθαν και ένας απ' αυτούς μου έδωσε ένα είδος ταϊγάρου που το είχε φτιάξει λιγάκι έτσι σαν κώνο και μου λέει, *κάνησε αυτό να δεις τι θα σου κάνει*. Οπότε το καπνίζω και ξαφνικά βρίσκομαι σ' έναν άλλο κόσμο και μου έρχεται ο πρώτος στίχος του ομώνυμου ποιήματος. Ποιος είναι ο πρώτος στίχος; →

Νομίζω ότι η υπαρξιακή στάση απέναντι στα πράγματα είναι μια φυσική στάση του ανθρώπου. Αυτό δεν μπορεί να το βγάλει κανείς από τη μοίρα μας.

Στάθης Κουτσούνης: «Χαλκέντερα τέρατα με πιάνουν με δένουν».

Νάνος Βαλαωρίτης: Αυτός ο στίχος έχει ένα ρυθμό. Δεν είναι ο κλασικός ρυθμός του δεκαπεντασύλλαβου, είναι ανασπαστικός, είναι διαφορετικός. Αυτός ο ρυθμός ξαφνικά άνοιξε τη θύρα της γραφής και άρχισα να γράφω μέσα σε αυτό το στιλ· δεν είχα γράψει ποτέ ένα ολόκληρο ποίημα με αυτόν τον ρυθμό. Και ήρθε το ένα κομμάτι μετά το άλλο, ήρθανε από μόνα τους. Και είναι ένα επαναστατικό βέβαια ποίημα, επηρεασμένο από την ατμόσφαιρα που είχε επιβάλει η Χούντα τότε.

Στάθης Κουτσούνης: Άρα συνδέεται, είχατε στο μυαλό σας την κατάσταση της Χούντας.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ε, βέβαια. Υπάρχουν κομμάτια τα οποία είναι πολύ φανερά. Ακόμα μιλώ για αντάρτικο των πόλεων. Το αντάρτικο των πόλεων κάτω από δημοκρατία δεν ισχύει, η γνώμη μου είναι. Σε μία δικτατορία καταλαβαίνεις ότι η βία είναι αναπόφευκτη. Δεν την υποστηρίζω, αλλά είναι αναπόφευκτη. Μα κάτω από δημοκρατία δεν επιτρέπεται να καταστρέφεις πράγματα, μαγαζιά και τέτοια. Λοιπόν, έτσι έγινε, εγώ ήμουνα λίγο ξεχωριστά, ξαπλωμένος στο κρεβάτι μου, γιατί ήτανε όλο ένα μεγάλο σαλόνι, και άρχισα να γράφω.

Κλειώ Κακαμπάκου: Έχει τύχει κάποιο απ' τα ποιήματά σας να αποδεικτεί προφητικό στη ζωή σας;

Νάνος Βαλαωρίτης: Αυτό που λέει ο Ρεμπό, η ποίηση πρέπει να 'ναι οραματική. Βέβαια υπάρχει αυτό το οραματικό στοιχείο μέσα στην ίδια τη φύση της γλώσσας της ποιητικής. Όχι όλες οι γλώσσες, όχι όλα τα είδη, αλλά στην ποίηση, επειδή η γλώσσα ενεργεί από μόνη της, με κάποιον τρόπο είναι σαν ένα κρύσταλλο το οποίο ανοίγει διάφορες προοπτικές, ξαφνικά ανακαλύπτεις ότι έχεις προβλέψει γεγονότα τα οποία δεν τα είχες σκεφτεί ως γεγονότα εκείνη τη στιγμή, αλλά είχαν βγει από μια χρήση της γλώσσας ή από μια διαίσθηση. Στο *Πικρό καρναβάλι* υπάρχουν πολλά ποιήματα τα οποία βλέπουν ακριβώς γεγονότα τα οποία περνάμε σήμερα.

Στάθης Κουτσούνης: Για να κλείσουμε και να μη σας κουράζουμε άλλο, θα θέλαμε να αναφερθείτε στην εμπειρία σας με το *Πάλι*. Το *Πάλι* εκδόθηκε στη δεκαετία του '60 και ήταν ένα όχι μακρόβιο περιοδικό – έξι τεύχη αν δεν κάνω λάθος. Μάλιστα αισθάνομαι πολύ τυχερός γιατί τα βρήκα κάποια στιγμή, δεμένα κιόλας, και τα έχω όλα στη βιβλιοθήκη μου.

Νάνος Βαλαωρίτης: Μπράβο. Φυλάξτε τα γιατί είναι ανεύρετα.

Στάθης Κουτσούνης: Το ξέρω, ανεκτίμητα είναι. Το *Πάλι*, λοιπόν, ήταν ένα μοντερνιστικό, υπερρεαλιστικό περιοδικό με καινούργιες τάσεις, πολύ παρεμβατικό στα πράγματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ιδιαίτερα θα έλεγα διαφορετικό από τα άλλα περιοδικά και με άποψη η οποία ερχότανε σε ρήξη με την ισχύουσα λογοτεχνική τάξη της εποχής εκείνης. Τι έχετε να μας πείτε;

Νάνος Βαλαωρίτης: Ερχότανε σε ρήξη κυρίως με τις *Εποχές* και ένα άλλο περιοδικό, που βγήκε ακριβώς το '63, μαζί με το *Πάλι*. Οι *Εποχές* ήταν το πιο συντηρητικό, το 'βγαζε το ιδρυμα Λαμπράκη. Το άλλο έβγαίνε ας πούμε απ' τους κομμουνιστές του εσωτερικού, που είχαν διαφοροποιηθεί από το ΚΚΕ και ήτανε πιο προχωρημένοι, πιο ανοικτοί. Όμως, το *Πάλι* βγήκε με μια αριστεριστική, αναρχική τάση. Τότε αυτά τα κινήματα, που υπήρχαν στη Γαλλία, συνδυάζανε θεωρία κοινωνική με τέχνη. Δηλαδή καταργούσανε την τέχνη, αλλά θεωρούσανε τη θεωρία τους τέχνη. Υπήρχανε διάφορα τέτοια κινήματα. Υπήρχανε βέβαια διάφορες φράξίες, οι οποίες ήτανε ένα τόξο από μικρές ομάδες, οι οποίες είχαν δημιουργήσει το Μάη του '68, στον οποίο έτυχε να παρευρεθώ και να συμμετάσχω. Λοιπόν, αυτό έγινε μετά το *Πάλι*. Το *Πάλι* ήτανε, ας πούμε, μέρος αυτών που είχαν προκαλέσει τον Μάη του '68. Οπότε φεύγοντας από τη Χούντα βρίσκομαι ξαφνικά στο Μάη του '68, που ήτανε η επανάσταση. Βέβαια, μία πολιτιστική επανάσταση, την οποία έπνιξε το ΚΚ της Γαλλίας μαζί με τον Ντε Γκολ.

Στάθης Κουτσούνης: Ήταν ιδιαίτερα δογματικό το Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας.

Νάνος Βαλαωρίτης: Βέβαια, αλλά στη Γαλλία ήταν πολύ ισχυρό τότε. Και ο Ντε Γκολ το χρησιμοποίησε, τους έδωσε αυτό που ζήτησαν, να ανεβάσουν λίγο τους μισθούς, και μετά κατηγορήσαν το Μάη του '68 ότι κατέστρεψε τη γαλλική οικονομία, διότι ανέβηκαν οι μισθοί των εργατών.

Στάθης Κουτσούνης: Ήταν ό,τι σημαντικότερο πάντως ο Μάης του '68 για την Ευρώπη της εποχής εκείνης, έτσι;

Νάνος Βαλαωρίτης: Βέβαια! Τα συνθήματα ήτανε...

Στάθης Κουτσούνης: «Η φαντασία στην εξουσία» κ.λπ.

Νάνος Βαλαωρίτης: Ακριβώς. Σε συνδυασμό με τους υπερρεαλιστές, παρόλο που ήτανε πουριτανοί αυτοί, ήθελαν να καταλύσουν την τέχνη, όμως να την ενσωματώσουν στη ζωή. Δηλαδή, υπήρχε κάποια σχέση με τους πρώτους υπερρεαλιστές, οι οποίοι κάνανε κι αυτοί τέτοια.

Στάθης Κουτσούνης: Πέστε μας και τους συνεργάτες που είχατε στο *Πάλι*.

Νάνος Βαλαωρίτης: Έχω ένα βιβλίο το οποίο το περιγράφει αυτό: *Μοντερνισμός, πρωτοπορία και «Πάλι»*. Εκεί περιγράφω πόσες δυσκολίες είχα για να το φτιάξω. Διότι γύρισα απ' το Παρίσι και ήθελα να κάνω ένα περιοδικό. Λέω, η Ελλάδα χρειάζεται ένα περιοδικό. Δεν μπορεί να μονοπωλούν οι Εποχές. Άρχισα με τον Εμπειρικό και τον Ελύτη. Ο Ελύτης ήθελε να το διευθύνει και να είναι αυτός που θα έχει το πρώτο χέρι. Τελικά δε συμφώνησε με τίποτα απ' όλα αυτά τα οποία προτείναμε. Ο Εμπειρικός με υποστήριζε περισσότερο. Εν τω μεταξύ εγώ στράφηκα στους συγχρόνους μου, οι οποίοι ήταν κάπως νεότερη γενιά. Δηλαδή τον Γιώργο Μακρή, τη Μαντώ Αραβαντινού, τον Άλεξ Σκινά, τον Ρικάκη, που είναι όλοι αυτοί μέσα στο *Πάλι*. Αυτοί με τους οποίους βρισκόμασταν πάντα στο Μπραζιλίαν τα μεσημέρια έβλεπα να διατάζουν. Λέγανε, να μη γελοιοποιηθούμε κ.λπ. Το έκουνε πολλοί Έλληνες αυτό, μη γελοιοποιηθούμε αν κάνουνε κάτι διαφορετικό. Οπότε εγώ είχα μείνει λιγάκι καλαμιά στον κόμπο. Και ένα μεσημέρι συναντώ εδώ σε ένα καφενείο της πλατείας μία ομάδα νέων, τον Πουλικάκο, τον Κουτρομπουόση, μετά ήρθε ο Στάγκος και ο Δενέγρης. Όλοι αυτοί ήταν φίλοι. Και τους λέω, βρε παιδιά, δεν ξεκινάμε ένα περιοδικό; Αμέσως τρέξαν και άρχισαν να βρίσκουν λεφτά, βρήκα κι εγώ τα περισσότερα. Και κάνανε δουλειές, τρέχανε στον τυπογράφο και μετά μοιράζανε και το πρώτο τεύχος. Και έτσι άρχισα, χάρη σ' αυτούς. Όταν ξεκίνησε και το είδαν οι άλλοι, ήρθανε. Με εξαιρέση τον Ελύτη και τον Γκάτσο, οι οποίοι το θεώρησαν πολύ μοπέμικο. Τους άρεσαν τα πολυτελή, τα περιποιημένα κι αυτό ήτανε κάπως αλλιώς.

Στάθης Κουτσούνης: Ήταν πολύ δυνατό περιοδικό, ίσως το καλύτερο που έχει κυκλοφορήσει στην Ελλάδα.

Νάνος Βαλαωρίτης: Αυτό έλεγε και ο Εγγονόπουλος, ο οποίος ήρθε και μας βοήθησε. Και ο Κάλας και ο Ταχτσής. Αυτοί συνενώθηκαν αμέσως.

Στάθης Κουτσούνης: Λοιπόν, κύριε Βαλαωρίτη, να μη σας κουράσουμε άλλο. Ένα μεγάλο ευχαριστώ και από τα παιδιά και από εμένα προσωπικά και από το Σχολείο μας που μας δεχτήκατε. Κυρίως όμως για αυτή τη σπουδαία επικοινωνία μαζί σας.

Νάνος Βαλαωρίτης: Εγώ ευχαριστώ, για τη συγκίνηση που μου προσέφερατε. ●

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

Η συζήτηση πραγματοποιήθηκε στις 12 Μαρτίου 2015 στο σπίτι του Νάνου Βαλαωρίτη, στο Κολωνάκι. Μαθητές και μαθήτριες της Γ' Λυκείου, με ενδιαφέρον για τη λογοτεχνία, ανέγνωσαν, με τη συνεργασία του ποιητή και φιλόλογου Στάθης Κουτσούνη, Διευθυντή του Λυκείου της Σχολής Ι.Μ. Π., ποιήματα από όλες τις συλλογές του Νάνου Βαλαωρίτη. Εν συνεχεία, ανίχνευσαν με τη συμβολή του καθηγητή τους τις βασικές συνισταμένες της ποίησης και της ποιητικής του Βαλαωρίτη, και, τέλος, επισκέφθηκαν τον ποιητή, προκειμένου να συζητήσουν μαζί του για τη ζωή και το έργο του. Η απομαγνητοφώνηση της ηχογραφημένης συζήτησης έγινε από την Έφη Αλεξανδρή και η επιμέλεια του κειμένου από τον Στάθη Κουτσούνη.